

Volt egyszer egy... Nógrádi Szénbányák

DR. DÓSA ZOLTÁN okl. bányamérnök – JÓZSA SÁNDOR okl. bányamérnök – MARTÉNYI ÁRPÁD okl. bányamérnök

A hazai szénbánya vállalatok felszámolásának sorát 1990. február 2-án a Nógrádi Szénbányák nyitotta meg, ahol a Fővárosi Bíróság, az akkor még egyetlen felszámoló bíróság, felszámolóul a Pénzügyi Központot jelölte ki. Azóta több mint 15 év telt el, az eljárást csak most tudták lezárni; a bíróság a vállalatot 2005. október 6-i hatállyal megszüntette és törölte a cégjegyzékből. Ebből az alkalomból tekintjük át – a cikksorozat keretében – a nógrádi szénmedence és a Nógrádi Szénbányák, mint vállalat történetét.

A vállalat története

Geológiai leírás

A nógrádi-medence *nem természetes* határai északon az Ipoly és az országhatár, délen a Mátra, keleten a Tarna, illetőleg a pétervásári oligocén rétegek és nyugaton a Cserhát. A medence rétegeinek felépítésében a harmadkor, a középső és felső oligocén (rupéli, katti) és az alsó és középső miocén (aquitáni, burdigáli, helvéci és tortoni) emeletei vettek részt. A centrális résztől távolabb a pliocén képződmények is megtalálhatók a Mátra és a Cserhát teresztrikus, idősebb pliocénkorú kavics-takarói alakjában.

A középső oligocén rétegeket a kiscelli agyaggal párhuzamba hozható agyagos képződmények képviselik, melyeket Etes és Kishartyán között a kishartyáni bércet alkotó nagy vető hozott ki a külszínre. A magasabb szintekben ezek fokozatosan homokosabbakká válnak, míg végül a nagy kiterjedésű, néhol 600-700 m vastagságot is elérő glaukonitos homokkőbe mennek át, amelyet már a felső oligocén katti emeletébe sorolunk.

A feküagyag felett 3 széntelep fejlődött ki. A felső az I. telep, a középső a II. telep és az alsó a III. telep vagy főtelep. A főtelepet a régi salgói, zagvai és salgótarjáni, továbbá a baglyasi, keszi, etesi és pálfalvai bányákban, míg az I. és II. telepet a déli- és kelet-nógrádi medencében fejtették.

A főtelep a salgó-rónai részeken a 4-6 m vastagságot is elérte, míg Inászón 2-2,5; Salgótarjában 1,20-1,80 m, Pálfalván 0,40-1,00 m vastagságban fejtették.

Inászón és Salgótarjában voltak a legkedvezőbb körülmények, itt indult meg a bányászat és érte el fénykorát. A művelt III. széntelep fűtőértéke 18-22 000 kJ/kg között váltakozott. Baglyasalján és Etesen már vékonyabb a telep, de fűtőértéke a 22 000 kJ/kg-ot is meghaladta. Pálfalvától délre, Kotyházán, Márkházán, Kisterenyén erősen romlik a szén minősége és változik a

vastagsága is, végül Nagybátony környékén már csak az I. és II. telep fejlődött ki, és a III. telep teljesen hiányzik. Az I. és II. telep fűtőértéke jóval a III. telep fűtőértéke alatt maradt, általában 12-14 000 kJ/kg, de a legjobbban tartott Kányás-bányában sem haladta meg a 16 000 kJ/kg-ot. A telep vastagsága északról dél felé haladóan növekszik. Az I. telep Szorospaták- és Kányás-bányákban eléri a 2,2 m-t.

A medencében két fő vetődési rendszer uralkodik: az ÉNY-DK irányú és az ezekre többé-kevésbé merőleges, tehát ÉK-DNy irányú vetők. Az előbbieket a fővetők, mert ezek okoztak nagyobb szintkülönbségeket, elvetési magasságokat, míg az utóbbiak, mivel méreteikben kisebbek, a mellékvetők. Egy-egy rendszer vetői közel párhuzamosak, és a szénmedencét hosszúkás pillérekre, sabsérccekre és árkokra osztják. Ezek a kelet-nógrádi medencerészen a következők:

1. *A medves-szilvánkői sabsérc*, amely a Gusztáv-tárói és salgói műveléseket foglalja magába. A bányászattal 5 kisebb vetőt tártak fel, amelyek közül a legnagyobb alig 15 m, ez tehát medencénk legnyugodtabb települési része. A széntelepek csaknem szüntesen fekszenek, a vágatok zsinóregyenesen futnak. A bérc 5,5 km hosszú és 2,5 km széles. Egy É-D irányú őspatak, ill. ősvölgy két részre osztja, amely Gusztáv-tárón a főtelep felső padját is kimosta és elhordta, az így keletkezett völgy később a bazaltkitörésekkel vastagabban töltődött fel.
2. *Az inászói tektonikai árok*, amelyhez az inászói és székvölgyi, valamint a csibaji és János-aknai bányászat egy része tartozik. Keleti határvetője 200-250 m, a nyugati 160 m-es szintkülönbséget hozott létre. E két fővetőn belül több kisebb párhuzamos vető van, amelyek az árkot négy hosszúkás részre osztják. Inászót és Székvölgyet (Lajos-tárót) egy nagy, 80-100 m-es mellékvető választja el egymástól, amely egyúttal a kazári Béla-tárónak és a vizslási

lejtősaknának képezte a nyugati határvetőjét, és amely a márkházai lejtősaknáig követhető.

3. *A somlyói sasbérc.* Inászó és Somlyó között a már említett 160 m-es határvető van, míg a nyugati oldalon, Forgách-akna felé egy 100 m-es fővető mutatható ki. Ebben a bércben a Teréz-tárón a művelés több KNY-i kis vetőt tárt fel, amelyek közül az egyik az egész mezőt kettéosztotta.

Somlyótól délre a mellékvetők uralkodnak és zökkentik le lépcsőzetesen a területet Kazár felé. Ezek közül a legnagyobb a kazári bányatelep és Vizslás község alatt húzódó 200 m-es vető, amely valószínűleg nem egyetlen vető, hanem egész vetőnyaláb, és ez hozta létre a mi viszonyaink között már tekintélyesnek mondható szintkülönbséget.

A somlyói sasbérc Salgótarján felé improduktív, mert itt a bazalttakaró már nem akadályozta az erózió munkáját. Csak egy kis folt tartozik még ide Salgótarján fölött, a régi József-tárói rész, amely 100 m-rel magasabban feküdt, mint a vele szomszédos József-aknai mező.

4. *A salgótarjáni tektonikai árok,* amelynek nyugati határvetője 50-100 m. Ide tartoznak a Károly-aknai, József-aknai, Forgách-aknai stb. régi salgótarjáni bányák, valamint a kazári Béla-tárók, a Vizslási- és Gergely-lejtaknák, a mizserfai József-aknai rész.

5. *A baglyas-alsópálfalvai sasbérc,* amely a Karancsalja melletti régi Beda-bányától a nemti Ilona-bányáig húzódik s 17 km hosszú. Ebben folytak a régi baglyasi művelések, ide tartoztak az alsópálfalvai kis bányák, a Vizslás felé eső andrásfalvi bányamező, amelynek szenét egy hosszú meddő keresztvágaton át szállították villamos mozdonyokkal a pálfalvai Frigyes-aknára, ide sorolandó még a kisterenyei tekevölgyi és főtárói bányarész, valamint Nemtiben az Ilona-bánya.

Széntelepeink vastagsága és struktúrája is bizonyos mértékben az ősi tektonikai okokra, a régebben meglévő, de az idők folyamán beforrt és ismét kiújult vetők preformáló hatására vezethető vissza.

A kelet-nógrádi medencerészen a szénképződést megelőzően működött vulkánok hatásaira vastag riolit-tufa réteg rakódott le. Ez különösen a déli bányákra jellemző, ahol az andezit az uralkodó erupciós kőzet.

Északon a bazalterupciók a szénképződés után keletkeztek, és a széntelepességgel fedőjében található. Szép hegykúpokat alkotnak a Medves peremén egykor működött vulkánok emlékei: a Salgó, a Somoskő, a Szilvaskő, a bárnai Nagykő és délebbre a Pécskő és a Somlyó. (1. ábra)

A bányászkodás története

A nógrádi-medence északi részén már a XVIII. század közepén megtalálták a szenet: a brennbergi szénlelőhelyek felfedezésével csaknem azonos időben a Salgóhánytól keletre fekvő Vecseklőn találtak öngyulladás miatt füstölő ún. „büdös köveket”.

Igazából 1848-ban kezdődött a szén termelése. Kezdetben saját célra – kézművesek, kovácsok – használták, alkalmazása nehezen terjedt. A fejlődő ipar energiaigényének kielégítésére azonban – angol, német mintákat tekintetbe véve – elkerülhetetlen volt a magyarországi előfordulások felkutatása. *Mária Terézia* királynő 1766-ban, majd 1768-ban kiadott dekrétumaiban jelentős jutalom illette meg azokat, akik a kincstár számára kitermelhető szénlelőhelyeket fedeztek fel. 1768-ban Nógrádból négy lelőhelyet jelentettek be: a mai Pest megyei Kosd és Verőce, valamint a Somoskő és Tarján térségében.

A XIX. század első felében még csak kistőkéjű vállalkozások kezdtek „szénásáshoz” szakemberek és hozzáértés nélkül. A szénkibúvások mentén max. 80-100 m-es tárokkal, kizárólag kézi erővel bányásztak rossz minőségű, oxidálódott szenet. A szállítást lovaskocsikkal végezték. A nagyipar, a vasút, a folyami hajózás egyre nagyobb mértékű igényének kielégítésére a szállításnak ez a módja azonban már nem felelt meg. 1861-ben megalakították a Szent István Kőszénbánya Társulatot, amely megkezdte a Pest-Salgótarján vasútvonal építését. A tőke azonban elfogyott, a vasút nem készült el, a társulat pedig 1866-ban csődbe ment. Állami segítséggel 1867-ben mégis elkészült a Budapest-Salgótarján vasútvonal. Ezt követően a széntermelés gyorsan növekedett. 1868-ban a Szent István Kőszénbánya Társulat jogutódjaként létrehozták a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-t (SKB Rt.). 1869-ben megalakult a Magyar Általános Kőszénbánya Társulat a nemti térségi bányák működtetésére, a Kisterenyei Kőszénbánya Rt. a kisterenyei bányákéra, a Borbála Társulat pedig Nagykürtösön. Salgóhányán bányákat szerzett a Salgótarjáni Vasfinomító Társulat, amely a Salgótarján-Rimamurányi Vasmű Rt. elődje. Az 1880-as évekre a Salgótarján környéki szénbányászat három nagyvállalat kezében összpontosult: a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., az Egyesített Kőszénbánya és Iparvállalat Rt., valamint a Salgótarján-Rimamurányi Vasmű Rt. kezében.

Az 1890-es évekre az SKB Rt. az ország legjelentősebb szénbánya vállalkozása lett, miután a megyehatáron túlra terjeszkedett: megvette az urikány-zsilvölgyi bányákat, sőt az Esztergom-Szászvári Kőszénbánya Rt.-ben is részesedést szerzett.

Az 1925. évben az Északmagyarországi Egyesített Kőszénbánya Rt. beolvadt az SKB Rt.-be. A zsilvölgyi érdekeltségeket eladták, helyette megvették a Nyitrabányai (Handlova) Szénbányákat és a Salgótarjáni Palackgyárat. 1938-ban 50%-ban rész tulajdont szereznek a Mátravidéki Szénbányákban.

Az 1940-es években a termelés súlypontja áthelyeződött a déli előfordulási helyekre (Újlak, Kazár, Kisterenye, Nagybátöny térsége), ahol a nagy fűtőértékű III-as telep már nem művelhető vastagságú. A II. világháborút követően, 1946. január 1-jei hatállyal államosították a bányákat, létrejött a Magyar Állami Szénbányák Rt., azon belül a Nógrád-Hevesi Bányakerületi Igazgatóság. 1948-ban megalakították a Nemzeti Vállalatot, majd 1952-ben a Nógrádi Szénbányászati Trösztöt, amely

megkezdte a termelés koncentrációját. Az energiaigény növekedése és az erőltetett ipari fejlesztés azonban még hosszú időre életben tartotta a sok kis bányából álló termelési szerkezetet.

Az 1960-as évek elején még 36 kisebb-nagyobb bánya termelt.

A 60-as évek végére a termelés már a nagyobb bányákra korlátozódott: Kányás-, Ménkes-, Szorospaták- és Tiribes-bányákra. A széntermelési elvárásnak a mélyművelésű bányák egyre nehezebben tudtak eleget tenni, ezért a már leművelt régi bányák kibúvási perelein, visszahagyott pillérjeiben külfejtéses műveléssel pótolták a termelés kieséseket.

Az utolsó nagy próbálkozása az időközben Nógrádi Szénbányákká alakult vállalatnak a Kányás-bánya – a

80-as évek elején divatossá vált – nagyüzemmé történő fejlesztése volt. Ehhez szénmosót, lejtősáknát építettek, a vágathajtás és a fejtésgépesítés területén a sajátosságos üzemi célokra fejlesztett gépeket vásároltak. A 700 kt/év termelési célkitűzést a viszonylag vékony telepeken (1,6-1,8 m), igen nehéz körülmények között (a bányát minden fő-bányaveszély osztályba besorolták) az üzem nem tudta teljesíteni, a hatalmas pénzügyi terhek miatt egyre inkább veszteségesse vált, 1989-ben bezárása már elkerülhetetlen volt.

A vállalat továbbélése érdekében növelték a külfejtések termelését és egy-egy újszerű kitermelési móddal próbálkoztak, pl. az ún. kéregbányászattal. Ez szénkibúváskból indított fejtéselőkészítéseket, pajzsbiztosítású fejtéseket jelentett. Kezdetben ezek eredménnyel

1. ábra: A nógrádi szénmedence térképe

termeltek, később azonban a bányatárségek bővítése miatt a költségek növekedtek (szállítás, víztelenítés, szellőztetés stb.), veszteségesse váltak, ezek is bezártak. A vállalat eladósodott, a megindított szanalási eljárás nem vezetett eredményre. Így 1990-ben a szanaló szervezet kért felszámolást a vállalat ellen. A felszámolás alatt még folyt némi termelő tevékenység.

Az 1993-as évben a Nógrádi Szénbányák mindenféle termelési tevékenységét megszüntette.

Termelési és létszámadatok

A szénmedence közel másfél évszázados működésének adatait a mellékelt táblázat mutatja.

1890-ben már 1,0 Mt felett termeltek a bányák és 4000 főt foglalkoztattak. Ez a termelés akkor az ország (Trianon előtt vagyunk!) széntermelésének 1/3-át tette ki.

A II. világháború alatt a termelés jelentősen emelkedett a fokozott szénigény miatt. A front átvonulása nagy károkat okozott, így a termelés 1945-re jelentősen visszaesett. A helyreállítás egyben műszaki korszerűsítéssel is járt, a termelés gyorsan emelkedett.

A termelési csúcspot a vállalat 1964-ben érte el 3.844 kt széntermeléssel.

Az 1990-ben bekövetkező felszámoláskor még csaknem 3 ezer fő félmillió tonna szenet termelt.

A csaknem másfél évszázad alatt összesen 165 millió tonna szenet termeltek a nógrádi medencében.

A nógrádi szénmedence széntermelése (kt) és létszáma (fő)

Évek	Összes termelés	Összes dolgozó
1867	39	833
1870	285	2 194
1875	381	1 999
1880	523	2 495
1885	790	3 249
1890	1 076	3 972
1895	1 410	5 166
1900	1 624	5 666
1905	1 388	6 305
1910	1 542	6 861
1915	1 545	5 611
1920	1 430	9 972
1925	1 198	7 013
1930	1 278	7 110
1935	1 192	7 124
1940	1 735	8 971
1945	750	8 274
1950	1 779	9 910
1955	3 156	13 554
1960	3 380	14 865
1965	3 502	13 965
1970	1 975	9 015
1975	985	6 497
1980	927	5 823
1985	1 010	5 478
1990	501	2 226

Események, érdekességek

A szénmedence kutatásával a kor legnevesebb geológusai foglalkoztak: *Hantken Miksa*, *Schréter Zoltán*, *Böck Hugó*, *Noszky Jenő* és *Vitális István*.

A szénmedencében sok kiváló bányamérnök is dolgozott. Közülük is kiemelkedik *Róth Flóris*, aki különböző mérnöki beosztások után 1918 és 1938 között a részvénytársaság bányagazgatója volt. A szénmedence műszaki és szervezeti fejlesztése terén szerzett érdemeiért az 1938-as nyugdíjba vonulásakor személyesen *Horthy Miklós* kormányzó tüntette ki a Magyar Érdemrend Középkeresztjével. Nyilván ebben része volt id. *Chorin Ferencnek*, a kormányzó baráti köréhez tartozó nagyvállalkozónak, aki ebben az időszakban volt a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. legnagyobb részvényese ill. az Rt. elnöke. *Róth Flóris* nevéhez fűződik többek között a vízvásztói erőmű korszerűsítése, a kisterenyei és a kazári bányászat megindítása, továbbá öt osztályozó és a hozzájuk tartozó szállítórendszerek létesítése. 1945 után többször meghurcolták, majd kitelepítették. Érdemtelen körülmények között 90 évesen a Békés megyei Mezőberényben hunyt el.

A vízvásztói központi villamos erőmű 1891-ben létesült. Az erőmű egy Pálfalváról áthozott gőzgéppel és egy 2000 LE-s Láng-Ganz gyártmányú gőzturbinával kezdte működését, és 10 000 V feszültségű áramot termelt. A kazánteleg ekkor két kézitüzelésű Stirling-kazánból állt, amelyekhez 1912-ben egy-egy újabb kazánt kapcsoltak. A villamosközpont telephelye körül egy ideig vita folyt, mert a tüzelőanyagot szolgáltató, közeli inászói bányák kimerülőben voltak. Mivel azonban az erőmű az ugyancsak közeli rónai gyenge minőségű szenet jól fel tudta használni, végül is elfogadták a vízvásztói elhelyezést.

Az erőmű több lépcsőben tovább bővült: 1915-ben újabb 5000 LE-s, 1923-ban megint 5000 LE-s, 1927-1928-ban pedig 10 000 LE-s turbina létesült mechanikus tüzelésű, láncrostélyos kazánokkal felszerelve.

Az üzemi távvezetéseket fokozatosan építették ki, így az üzemek a helyi áramtermelésről folyamatosan átálltak a központi áramellátásra. 1925-ben az országosan kezdődő gazdasági válság a bányavállalatot arra készítette, hogy a gyengébb minőségű szenei felhasználásával termelt vízvásztói villamos áramot – a távvezeték-hálózat kiterjesztésével – ne csak saját üzemeiben, hanem külső fogyasztók részére is értékesítse. A vízvásztói erőműben eltüzelt gyenge minőségű szenekkel előállított villamos áram termelése gazdaságosnak bizonyult. A bányagazgatóságon belül áramértékesítő osztály alakult, amely megkezdte Salgótarján tágabb környékén a 10 kV-os hálózat kiépítését. A legtávolabbi pont, ameddig eljutottak, Pásztó község volt, amely Vízvásztótól légvonalban 27 km távolságban fekszik. Közben az erőmű áttért a 12 atmoszférás gőznyomásról és a 350 °C túlhevítésről a 22 atmoszférás gőznyomásra és 380 °C túlhevítésre, valamint a 42 periódusú váltóáramról az 50 periódusúra.

Az áramértékesítő osztályból alakult ki 1929-ben a Hungária Villamossági Rt., amely hálózatát a későbbi években fokozatosan már Szolnokig kiépítette, bekapcsolva több alföldi várost és községet.

1930-ban és 1932-ben az erőművet újabb kazánokkal bővítették. 1937–1938-ban két nagyteljesítményű, porszentüzelésű kazán befogadására új kazánházat építettek, valamint felszereltek egy 15 000 LE-s turbógenerátort is. A bányauzemek helyi kis erőműveit 1925-ig fokozatosan megszüntették, az üzemeket bekapcsolták a 10 kV-os hálózatra.

1942-ben a vízváltatói erőmű 81,9 millió kWó áramot termelt, amiből 11,0 milliót a bányauzemek, 67,6 milliót idegen fogyasztók használtak fel, az erőmű ön fogyasztása 3,3 millió kWó volt. Az erőmű szénszükségletének kielégítésére a rónai és vecseklői bányauzemet, valamint az erőművet kötőpályával kötötték össze, de mód volt a szénellátásra Zagyvarakodón keresztül is.

Az I. világháború után a szénpiacon nehézségekbe ütközött az aprószen és a porszen értékesítése, az SKB Rt. brikettgyár létesítését határozta el. Kisterenyén 1930-ban kezdték a brikettgyár építését, amelyet 1931-ben üzembe is helyeztek. A brikett kötőanyaga szurok volt. A fűtőérték emelése érdekében a kisterenyei aprószenhez a vállalat nagymányoki üzeméből származó aprószenet keverték. 1932-ben a szénminőség javítására a brikettgyárban kettős *Finkey*-féle légszért, majd 1933-ban újabb kettős légszért és vibrátort helyeztek üzembe. A brikettgyár a II. világháború alatt még dolgozott, de az államosítás után már nem indították újra a termelést.

1931-ben a nagybányai osztályozó mellett a Nagybányai-Újlaki Kőszénbánya és Iparművek Rt. is létesített brikettgyárat, de megfelelő kereslet hiányában a gyárat még a II. világháborút megelőző időben felszámolták.

A vállalati fejlesztések során a nagyobb akna mélyítését a *Heinrich-Frölich-Klüpfel* aknamélyítő szakkég végezte. Ilyen volt például az 1940-ben elkezdett tiribesi akna, amely 316 m mélységű körszelvényű akna volt, 4 m átmérővel és téglafalazattal. Mélyítése, kialakítása és felszereltsége korábban a legkorszerűbb volt. A háború utáni legnagyobb fejlesztés a kányási ikerakna mélyítése volt. A két, egyenként 4,8 m belső átmérőjű, betonidomkóval biztosított, 330 m mélységű akna mélyítését is a *Heinrich-Frölich-Klüpfel* cég kezdte el 1947-ben, de már Bányászati Aknamélyítő Vállalatként fejezte be.

A József-akna volt az első nagyobb mélységű akna, mélyítését 1881-ben fejezték be, amikor 96 m mélységben harántolta a szenet. Az aknával egy 5 km hosszú és átlag 450 m széles szénpillért tártak fel. A bánya kelet felől öregműveletekkel volt határos, s a bennük felgyülemlett víz 1888. november 7-én előntötte a bányát. Az egyik siklóban 20 bányász bennrekedt, akiket napokig fűrólyukon keresztül tápláltak, és akiket *Gerber Frigyes* bányagazgató élete kockázatásával mentett ki. A József-aknából 1895-ig 1,6 Mt szenet termeltek, amelyet 780 m hosszú alagúton át előbb lovakkal, majd villamos mozdonyvontatással szállítottak a József-rakodóra, ami akkor a budapesti vasútvonal végállomása volt.

A szénmedence bányászati emlékeit az imént említett, egykori József-akna lejtősaknájának bejárati szintjén berendezett föld alatti múzeumban gyűjtötték össze. A múzeum hároméves előkészítő munka után 1965. május 1-jén nyílt meg. Jó megközelíthetősége (a város piactere mellett van) és a bányászat iránt még mindig megnyilvánuló romantikus érdeklődés viszonylag nagy látogatottságot biztosított a múzeumnak. 2004-ben pályázaton szerzett pénzből három lépcsőben (külszíni üzemtér, táró, szemléltető eszközök) felújították, és 2005 februárjában egy, a mai kornak megfelelő, látványos múzeumot nyitottak meg.

A 80-as évek elején a vállalat megmentését a Kányási Üzem fejlesztésével tervezték. Az akkor már művelt mező és az aknapillérekből felszabaduló szénvagyron elérésére a nagybányai rakodóhoz csatlakozó lejtősaknát mélyítették 1832 m hosszal és 240 ezrelék lejtéssel. Az aknamélyítés 1982-ben indult, a gyorsítás érdekében egyszerre két irányból: alulról az üzem hajtotta, felülről pedig a Bányászati Aknamélyítő Vállalat. A BAV itt alkalmazta először lejtősakna esetében a sajtolásos módszert, azaz azt, hogy a biztosító szerkezet – jelen esetben egy 3,1 m átmérőjű vasbeton, ún. Rocla-cső – beépítése megelőzi a jövesztést. Ezt az előre jelzett vízdús homokrétegek indokolták is. A sajtolás azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, egyrészt a vágóél „elúszott” az ellenállás nélküli közegben, másrészt a zárt csőszerkezet nem biztosította a várt vízkizárást. Intenzív víztelenítés és vegyszeres kőzetszilárdítás mellett is csak 60 m készült ezzel a módszerrel, majd zárt betonidomkó falazattal és TH biztosítással folytatódott 3,5 m átmérő mellett. Az akna 1989-re készült el, valójában azonban már nem is használták, mert akkorra, főleg a beruházás terhei miatt, a vállalat eladósodott és csődbe jutott.

1866-ban létesült az ún. bányatárspénztár, amelynek tagjai térítésmentes orvosi kezelésben, táppénzben és szükség esetén kórházi ellátásban részesültek. Korát jóval megelőzve ez volt az első társadalombiztosítás, akkor még csak a bányászatban és önkéntes alapon. Az I. világháború után a bányatárspénztár csak a betegbiztosítást intézte önállóan, a baleseti kártalanítás és nyugbérbiztosítás feladatát az országos szervezetek vették át.

Az SBK Rt. salgótarjáni kórházát a két világháború között 20 ágyas járványkórházzal, majd 35 ágyas sebészeti pavilonnal bővítették. Baglyasalján is működött egy 33 ágyas, Mizserfán pedig 17 ágyas kórházi részleg. Ezekon kívül Salgótarjában és a bányatelepeken orvosi rendelők és állandó ápolószemélyzet állt a járóbetegrendelésére.

1920-ban alakult a Salgótarjáni Bányász Torna Club (SBTC). Az egyesületnek lövés, atlétika, labdarúgó és úszó szakosztályai is voltak. A vállalat füves labdarúgópályát és klubházat építtetett, edzővel és anyagi támogatással biztosította a klub zavartalan működését. Az államosított nógrádi szénbányászat különösen sokat áldozott az SBTC élsportolóra, a labdarúgócsapat több ízben az ország nemzeti bajnokságának élvonalában játszott, és válogatott játékosokat adott a nemzeti tizen-

egybe. 1976-1980 között bővítették és korszerűsítették az SBTC és a Nagybányai SC sportlétesítményeit, hogy ezzel is kiszélesítsék a tömegsport lehetőségeit. A bányászat visszafejlesztésével a bányász sportegyesületek kényszerűen átalakultak, második vonalra szorultak, illetve megszűntek.

A nógrádi szénmedencében már 1895 decemberében megalakult az 1892-ben alapított Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Salgótarjáni Osztálya Gerber Frigyes bányaigazgató elnökletével. Az osztály nemcsak a terület bányász műszaki értelmiségét, hanem a helyi gyárakban dolgozó kohász szakembereket is mozgósította a szakmai-társadalmi véleményesrekré, továbbképzésekre és kollegiális összejövetelekre. Az I. világháború után, 1920 áprilisában újjáalakult az osztály Róth Flóris bányaigazgató elnökletével. Ebből szerveződött át 1952-ben az egyesület bányászati szakosztályának nógrádi csoportja néven az a helyi szervezet, amely elnökének Sándor Pál bányaigazgatót választotta. A helyi szervezet továbbra is a nógrádi szénbányászat műszaki fejlesztését tartotta legfőbb feladatának. (A salgótarjáni kohászok 1964. évi különválásukig az egyesületen belül önálló helyi csoportba tömörültek.) Egymást követték a szervezet rendezvényei, szakmai előadásai, tanulmányújtjai, amelyek közül különösen sikeres volt:

- A salgótarjáni bányászati kiállítás 1959-ben,
- a műszaki fejlesztési ankét 1965-ben,
- a vékonytelevi bányaműveléssel foglalkozó konferencia 1967-ben,
- a bányavállalatok belső mechanizmusának fejlesztési kérdéseit felölelő ankét 1971-ben.

1994-ben a nógrádi szénbányászat megszűnésekor, az OMBKE salgótarjáni bányász és kohász szervezetei újra egy területi osztályba szerveződtek.

A felszámolás lefolyása

Előzmények

A Nógrádi Szénbányák (NSZ) már 1986-87. évben a megváltozott gazdasági környezet (állami támogatások megszűnése) és a kányási rekonstrukció elhúzódása miatt igen kedvezőtlen helyzetbe került. Az áthozott veszteség 252 MFt, a tartozások év végi állománya közel 1,5 Mrd Ft, a követelésállomány pedig 100 MFt volt. A Budapest Bank Rt., mint a legnagyobb hitelezők egyike, 1988. januárban felszámolási eljárást megelőző hitelezői egyeztetést kezdeményezett az akkor érvényben lévő törvényerejű rendelet előírásainak megfelelően. Az 1988. március 16-án lefolytatott egyeztetés eredménytelen volt, nem jött létre egyezség a vállalat és a hitelezők között, amely biztosíthatta volna a fizetőképesség helyreállítását.

A 26/1986. (VII. 16.) MT. számú rendelet alapján azonban állami szanálás volt indítható olyan gazdálkodó szervezet fizetőképzetlenségének helyreállítására, amely megszűnése az adott körzetben súlyos foglalkoztatási gondokat okozna. Az NSZ 1988. évben 671,6 kt szenet termelt és átlagosan 4706 főt foglalkoztatott,

tehát esetében az állami szanálás indokoltnak látszott. Az állami szanálást a pénzügyminiszter 1988. április 19-én el is rendelte. A szanáló szervezettel létrejött szanálási megállapodás alapján az NSZ 800 MFt ingyenes szanálási juttatást kapott. A megállapodás kötelezettségeket tartalmazó részét azonban betartani nem sikerült, a fizetőképesség helyreállítása nem történt meg. A szanáló szervezet a szanálási megállapodást felmondta, és 1989. szeptember 5-én a Fővárosi Bíróságon az NSZ felszámolását kezdeményezte. A Fővárosi Bíróság Gazdasági Kollégiuma az Igazságügyi Könyvszakértői Intézet 1989. december 29-én készült szakértői véleményét is figyelembe véve 9.Fpk.246/1989/15. számú végzésében elrendelte az NSZ felszámolását 1990. február 2-i kezdettel, és kijelölte felszámolóként a Pénzügyintézeti Központot. A tisztánlátás érdekében meg kell jegyezni, hogy a vállalati felszámolások ezen kezdeti időszakában a Fővárosi Bíróság volt illetékes minden felszámolási eljárásban.

A felszámolási eljárás

Az eljárás kezdetekor a vállalat nettó könyvszerinti eszközértéke 2,5 Mrd Ft volt, amivel szemben 3,1 Mrd Ft határidőn belül benyújtott hitelezői igény állt. A felszámolás megkezdésekor a felszámoló abból az alapvető tényből indult ki a felszámolás programjának elkészítésekor, miszerint a Nógrádi Szénbányák FA (NSZFA) vagyona főként és szinte kizárólag a széntermelést szolgálja. Értéke abban az esetben csökken a legkevésbé, ha a gazdaságos, önfinanszírozó széntermelés megvalósítására ill. fenntartására törekszik. A hitelezői igények legnagyobb fokú kielégítését és a társadalmi tisztajövedelem elemeinek megtartását is ez a módszer szolgálja.

A vagyonértékesítés szempontjait is figyelembe véve ezért a következő koncepció alakult ki:

- A meglévő vállalati szerkezetből kiemelni azt a széntermelő szerkezetet, amely az önfinanszírozó széntermelő vállalkozás kialakítását lehetővé teszi. Ez, mint működő, üzleti értékkel rendelkező gazdasági társaság az energiatermelő részére értékesíthető.
- A vállalati szervezetben működő más profilú, életképesnek látszó tevékenységeket gazdasági társaságokba szervezni és üzletrészként értékesíteni.
- Minden más vagyontárgyat egyedileg értékesíteni.

A hitelezői körben a társaságok üzletrészeinek névértéke alapján az igény 100%-os kielégítésére nyílt volna lehetőség azzal, hogy a 100 eFt alatti igényű kishitelezők követelését kifizetik.

Az elképzelés azonban csak a felszámolásokra vonatkozó törvényerejű rendelet szabta keretek közötti állami beavatkozással látszott kivitelezhetőnek. Az energetikai koncepció hiánya, a bányabezárás és rekultiváció finanszírozásának rendezetlensége, a bányakár költségek fedezetének hiánya a korrekt lebonyolítást zavarta. Természetes következménye volt ez az akkor még rendezetlen felszámolási gyakorlatnak. Annak, hogy az NSZFA felszámolásának megindítására a szénbánya vállalatok között elsőnek került sor. Jó példa volt erre

az NSZFA dokumentumainak és adatainak megőrzése kapcsán kialakult vita. A Megyei Levéltár természetesen tartotta, hogy minden dokumentum és adat megőrzéséről egyedül gondoskodik. Külön kormányzati állásfoglalást kellett kérni az ellenérdekelte felekkel kialakult vita lezárása érdekében. Így kerültek a bányászati adatok a Magyar Bányászati Hivatalhoz, a földtani adatok pedig a Magyar Geológiai Szolgálatához.

A Szénbányászati Szerkezetátalakítási Központ (SZÉSZEK) 1990. szeptember 25-i megalapításával, a közben hozott rendeletekkel a feszültség valamelyest oldódott. A legnagyobb veszteséget produkáló bányák bezárásával, a „kéregbányák” és külfejtések alkalmazásával, a nem széntermelő egységek gazdasági társaságokká alakításával, a létszám csökkentésével az elfogadott koncepció szerint folyt a felszámolás 1992 novemberéig, amikor a Tiszai Erőmű Rt. az orosz importból származó javító szén bekeverése miatt megtagadta a szerződésben rögzített szénmennyiség átvételét. A kialakult bizonytalan helyzet miatt a termelést le kellett állítani, és megkezdeni az NSZFA teljes felszámolását. Az intézkedést igazolta a Versenyhivatalhoz, majd a BAZ Megyei Bírósághoz benyújtott keresetünk elutasítása.

Az NSZ teljes létszáma a felszámolás kezdetekor 2852 fő volt. A termelés leállításáig ezt sikerült lecsökkenteni 1204 főre a gazdasági társaságokba történő áthelyezéssel és a különféle nyugdíjazási kedvezményekkel. További segítséget jelentett a különleges körzetti nyilvánítás, amely szerint a letöltött szolgálati idő függvényében a vállalati kollektív szerződésben biztosított végkielégítésen kívül további állami végkielégítés kifizetésére kerülhetett sor legfeljebb 24 hónapos keresetnek megfelelő összegig. A teljes létszám elbocsátása 1993. december 31-ig megtörtént. Az NSZ 113 fő baleseti járadékosáról részben egyösszegű megváltással, részben járadékbiztosítási szerződés megkötésével gondoskodott aszerint, hogy a járadékos melyik megoldást választotta.

A vagyon értékesítése részben meghirdetett, nyilvános licitáló tárgyaláson, részben versenytárgyalás keretében történt. Gyakorlatilag az értékesítés minden elképzelhető formájára sor került. Az általánosan használható vagyont (pl. földmunkagépek) készpénzért, jó áron lehetett értékesíteni. A speciális rendeltetésűeket csak nagy nehézségekkel, nyomott áron sikerült eladni. Előfordult, hogy még működő, más vállalathoz tartozó bányauzem vásárolt önjáró berendezést. Üzemi épületet vett át a Megyei Levéltár az iratanyag megőrzési díjának fejében. A működő salgótarjáni Bányászati Múzeumot pedig az önkormányzat vette át további fenntartásra. A vagyon jelentős részét 1995-ig sikerült értékesíteni, de az utolsó előtti fellelt ingatlan értékesítésére csak a 2005. évben került sor. Egy ingatlan az értékesítési kísérletek sorozatos meghiúsulása miatt a felosztandó vagyonba került.

A bányabezárás, tájrendezés, rekultiváció és bányakárok költségeit a felszámolás kezdetén a felszámolási költségek között kellett elszámolni. A SZÉSZEK meg-

alakulását követően a központi költségvetés bányabezárási kerete biztosított erre fedezetet. A SZÉSZEK igazolta a költségek jogosságát, és ezt követően az APEH-en keresztül kifizette azokat a keret terhére. Az ilyen jellegű károk és költségek felderítése érdekében a szénbányászattal érintett teljes területről felmérés készült, amely rögzítette a még meglévő kötelezettségeket és azok várható költségét. A felmérés alapján 1996 novemberében kötelezettség átvállalási szerződés megkötésére került sor a SZÉSZEK, a Borsodi Bányavagyonhasznosító Rt. (BBVH Rt.) és az NSZFA között. A szerződéssel a kötelezettségek kikerültek az NSZFA-ból, és a BBVH Rt. feladatává vált a további rendezés és finanszírozás. Ez erről az oldalról már lehetővé tette a felszámolás lezárását. Ez a szerződés biztosítja, hogy a később jelentkező, a bányavállalkozót terhelő kötelezettségeikért a cég törlesztését követően is helytáll a BBVH Rt. vagy utódszervezete.

A felszámolási eljárást meglehetősen megnyújtotta azonban a mintegy 3000 peres ügy. Ezek döntő többsége bányakár megtérítésére felajánlott összeg ügyében indult, és esetenként a Legfelsőbb Bírósághoz benyújtott felülvizsgálati kérelem elbírálását követően fejeződött be. Előfordult olyan per is, amelynek előzményei az 1960-as évekre nyúltak vissza. Néhány üzemi balesettel és a munkaviszonyt érintő adattal kapcsolatos per is volt. Csak néhány esetben sikerült peren kívül meg egyezni.

A 2005. február hónapban elkészült zárómérleg benyújtását követően a záró tárgyalásra 2005. június 22-én került sor. A cég megszüntetését elrendelő végzés jogerőre emelkedését követően a céget törölték, és ezzel az NSZ befejezte közel másfél évszázados tevékenységét.

Némi vigaszt nyújthatott a szénbányászat híveinek, hogy Székvölgyön, a volt vállalat fiatal mérnökei által alapított NÓGRÁDSZÉN Kft. egy külfejtéssel a bányászati tevékenységet egy ideig folytatta, és a Tiszapalkonyán működő hőerőmű a terméket átvette.

Szakirodalom

Aki alaposabban kíván elmélyedni a medence szénbányászatának történetében, számos könyvben és szakcikkben tájékozódhat. Itt most csak az általunk legfontosabbnak vélt munkák közül sorolunk fel néhányat. *Dzsida József*: A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. nógrádi szénbányászatának története 1868-1943-ig. A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. kiadása, Salgótarján (1944).

Lassan József: A nógrádi szénbányászat felszabadulás utáni műszaki története, 1945-1980. I. k. A nógrádi Szénbányák kiadása, Salgótarján (1984).

Lassan József: A nógrádi szénbányászat felszabadulás utáni műszaki története, 1945-1985. II. k. a Nógrádi Szénbányák kiadása, Salgótarján (1987).

Szvirček Ferenc: Képes 125 év. Történelmi montázs, 1861-1986. A Nógrádi Szénbányák kiadása, Salgótarján (1986).

Dr. Érsek Elek: A Magyar Bányászat Évezredes Története, II. kötet, 337-380. o. A nógrádi szénmedence.

Andreics János: A salgótarjáni szénbányászat rövid ismertetése. Bányászati és Kohászati Lapok, 27. évf., p.: 2-14. (1894).

Andreics János: A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. rövid ismertetése. Bányászati és Kohászati Lapok, 32. évf. p.: 408-410. (1899).

Faller Jenő: Adatok a salgótarjáni szénbányászat kezdeti idejének történetéhez. Bányászati Lapok, 95. évf. 6. sz., p.: 422-425. (1962).

Molnár László: Bemutatjuk a Nógrádi Szénbányákat. BKL Bányászat, 108 évf. 10. sz., p.: 641-653. (1975).

Lassan József: Zemlinszky Rezső munkássága a nógrádi szénbányászat kifejlesztésében. BKL Bányászat, 113. évf. 11. sz., p.: 773-775. (1980).

Magyarfy Károly: 40 év gépészeti és villamossági tevékenységének fejlődése a Nógrádi Szénbányáknál, 1945–1985. A Nógrádi Szénbányák kiadása, Salgótarján, (1987).

Tóth József: 125 éves a nógrádi nagyüzemi szénbányászat. BKL Bányászat, 119. évf. 12. sz., p.: 793-801. (1986).

Lassan József: Visszatekintés a 125 éves nógrádi nagyüzemi szénbányászat történetére. BKL Bányászat, 119. évf. 12. sz., p.: 802-808. (1986).

Adorján Henrik – Magyarfy Károly: A Nógrád-típusú lánccos vonszolóteknők. BKL Bányászat, 117. évf. 6. sz., p.: 399-402. (1984).

Lassan József: A fejtési eljárások fejlődése a nógrádi szénbányászatban. BKL Bányászat, 117. évf. 10. sz., p.: 655-664. (1984).

Liptay Jenő: A salgótarjáni föld alatti bányamúzeum. BKL Bányászat, 117. évf. 10. sz., p.: 705-709. (1984).

Hermesz Miklós: A Nógrádi Szénbányák földtani kutatási és termelési lehetőségei. BKL Bányászat, 117. évf. 10. sz., p.: 652-654. (1984).

Magyarfy Károly: A műszaki fejlődés hatása a nógrádi szénbányászatra. BKL Bányászat, 124. évf. 3-4. sz., p.: 179-183. (1991).

Morvai Ernő: A Nógrádi Szénbányák felszámolási tapasztalatai. BKL Bányászat, 124. évf. 11-12. sz., p.: 670-671. (1991).

A felszámolás befejezésével a nógrádi szénbányászat dicső kora ért véget. Emlékezzünk elismeréssel és szeretettel mindazokra, akik tudásukkal, erejükkel, néha az életük feláldozásával is, sokat tettek a medence gazdasági és társadalmi felvirágoztatásáért. Ez a cikk értük és nekik szól, és mindazoknak, akik érdeklődnek a hazai szénbányászat e különös és különleges helye iránt.

DR. DÓSA ZOLTÁN okl. bányaművelő mérnök diplomáját 1960-ban a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen szerezte. Pályáját a Bányaműveléstani Tanszéken tanársegédként kezdte, majd az ország több szénbányájában dolgozott különböző beosztásokban. 1992. augusztustól látta el a Nógrádi Szénbányák felszámoló biztosi teendőit. 1995-től nyugdíjas.

JÓZSA SÁNDOR bányaművelő mérnöki oklevelét 1969-ben szerezte a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen. Munkáját az Országos Érc- és Ásványbányáknál kezdte, majd 1975-1993 között a Nógrádi Szénbányák üzeméinél szinte minden mérnöki beosztásban dolgozott, a felszámolás megindításakor aknavezető főmérnök volt. Ezután egy gazdasági társaság tagjaként bányabezárások, tájrendezések, bányakárok ügyeit intézte. 1996-ban nyomdamérnöki oklevelet szerzett, ezt követően ebben a szakmában dolgozik – 2004-től nyugdíjasként.

MARTÉNYI ÁRPÁD 1966-ban bányamérnöki, majd 1973-ban bányaiipari gazdasági mérnöki oklevelet szerzett Miskolcon. 1966-1978-ig a DCM váci kőbányájában üzemvezető, 1978-1983-ig az Országos Érc- és Ásványbányáknál osztályvezető, illetve területi főmérnök volt. 1983-1991-ig a Bányászati Aknamélyítő Vállalatnál dolgozott Budapesten, Dorogon és Kuvaitban. 1991-től a Szénbányászati Szerkezetátalakítási Központ szakfőtanácsosa. Bányászati szaktervezői, szakértői tevékenységet is folytat, 1992-1998 között az ENSZ EGB szénbányászati referense volt.

A Bányászati Közlöny tartalmából

A Bányászati Közlöny 2006/1. száma (május) közli:

- A személyi részben megbízásokat és felmentéseket, ill. közszolgálati jogviszony megszüntetéseket és létesítéseket a bányahatóságnál, továbbá szakmai főreferensek (referatúra vezetők) és szakmai referensek (referatúra tagok) megbízásait
- Az 1/4/2006. MBH sz. utasítást a 6/1977. (NIM. É. 19.) és 4/1979. (NIM. É. 23.) OBF szabályzatok hatályon kívül helyezéséről
- Az 1/5/2006. MBH sz. utasítást a bányafelügyelet szervezeti és működési szabályzatának jóváhagyásáról
- Az 1/6/2006. MBH sz. utasítást a szakmai referatúrák létrehozásáról
- Az 1/7/2006. MBH sz. utasítást az 1/6/2006. MBH számú utasítás módosításáról
- Az 1/9/2006. MBH sz. utasítást a bányafelügyelet ügyeleti rendszerének működtetéséről
- Az Országos Munkavédelmi Képző és Továbbképző Kft. jelentkezési felhívását

PT